

Історичні, філософські, правові й кадрові проблеми фізичної культури та спорту

УДК 796.011/340.112

ОНТОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ СПОРТИВНОГО ПРАВА

Марина Саннікова¹

¹ Харківська державна академія фізичної культури, м. Харків, Україна, svetlanastadnik87@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2220-7481-2018-04-03-09>

Анотації

Актуальність теми дослідження. Динамічний розвиток суспільних відносин, а також ускладнення механізмів їх правового регулювання призвів до численних наукових дискусій із приводу системи та структури права. Ідеться, насамперед, про питання щодо виокремлення нових галузей права. Сучасний етап розвитку професійного спорту свідчить про нагромадження досить великого обсягу специфічних особливостей побудови відносин у сфері фізичної культури й спорту, які вимагають свого правового дозволу, що й визначає необхідність формування галузі спортивного права. **Мета дослідження** – з'ясувати необхідність, обґрунтованість і доцільність виокремлення галузі спортивного права. **Методи дослідження** – аналіз літературних джерел та метод історизму. **Результати дослідження.** Система права має складну, багаторівневу структуру, що містить ієрархічні взаємозв'язки, центральним елементом якої є комплекс фундаментальних галузей права (конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне право й ін.). Навколо вивчення питань, пов'язаних із необхідністю виокремлення нових галузей права та вторинних утворень у системі права, існує наукова дискусія. Спортивне право – комплексна галузь права, особливе об'єднання норм, які становлять вторинне комплексне утворення. **Висновки.** Виявлено, що організаційно-правові проблеми керування фізичною культурою й спортом і правова природа форм керування загалом у своїй основі залишаються недостатньо вивченими. З'ясовано, що в контексті виникнення й формування галузі спортивного права саму сутність спорту розглянуто як складний компонент фізичної культури, його функції та значимість як суспільно-соціального явища в структурі конкретної держави. Установлено, що повного уявлення цього явища і його фундаментального обґрунтування можна досягнути лише з позиції сучасної теорії систем.

Ключові слова: система права, сфера фізичної культури та спорту, галузь права, правові відносини.

Марина Саннікова. Онтологія розвитку отрасли спортивного права. Актуальность темы исследования. Динамичное развитие общественных отношений, а также осложнение механизмов правового их регулирования привело к многочисленным научным дискуссиям по поводу системы и структуры права. Речь идет, прежде всего, о вопросе выделения новых отраслей права. Современный этап развития профессионального спорта свидетельствует о накоплении достаточно большого объема специфических особенностей построения отношений в сфере физической культуры и спорта, которые требуют своего правового разрешения, что и определяет необходимость формирования области спортивного права. **Цель исследования** – выяснить необходимость, обоснованность и целесообразность выделения отрасли спортивного права. **Методы исследования** – анализ литературных источников и метод историзма. **Результаты исследования.** Система права имеет сложную, многоуровневую структуру, содержащую иерархические взаимосвязи, центральным элементом которой является комплекс фундаментальных отраслей права (конституционное, административное, гражданское, уголовное право и др.). Вокруг изучения вопросов, связанных с необходимостью выделения новых отраслей права и вторичных образований в существующей системе права, идет научная дискуссия. Спортивное право является комплексной отраслью права, особым объединением норм, которые составляют вторичное комплексное образование. **Выводы.** Вывявлено, что организационно-правовые проблемы управления физической культурой и спортом и правовая природа форм управления в целом в своей основе остается недостаточно изученной. Установлено, что в контексте возникновения и формирования отрасли спортивного права сама сущность спорта рассматривается как сложный компонент физической культуры, его функции и значимость как общественно-социальное явление

в структурі конкретного государства. Установлено, что полное представление данного явления и его фундаментальное обоснование может быть достигнуто только с позиции современной теории систем.

Ключевые слова: система права, сфера физической культуры и спорта, отрасль права, правовые отношения.

Marina Sannikova. Ontology of the Development of the Sports Law Branch. Relevance of the Research Topic. The dynamic development of social relations, as well as the complication of the mechanisms of their legal regulation led to the numerous scientific discussions on the system and structure of law. This is primarily about the issue of identifying new branches of law. The modern stage of development of professional sports indicates the accumulation of a sufficiently large amount of specific features of building relationships in the field of physical culture and sports, which require their legal permission, which determines the need to form the field of sports law. *The purpose of the research is* to find out the necessity, validity and expediency of distinguishing the branch of sports law. *Methods of research* – the analysis of literary sources and the method of historicism. *Results of the Study.* The legal system has a complex, multi-level structure containing hierarchical relationships, the central element of which is a complex of fundamental branches of law: constitutional, administrative, civil, criminal law, and others. Besides the study of issues related to the need to identify new branches of law and secondary entities in the existing system of law, there being a scientific discussion. Sports law is a complex branch of law, a special combination of norms that make up a secondary integrated education. **Conclusions.** It was revealed that the organizational and legal problems of the management of physical culture and sports and the legal nature of forms of management as a whole remains fundamentally insufficiently studied. It is established that in the context of the emergence and formation of the sports law branch, the very essence of sport is regarded as a complex component of physical culture, its functions and significance as a community and social phenomenon in the structure of a particular state. It is established that a complete representation of this phenomenon and its fundamental justification can be achieved only from the position of the modern theory of systems.

Key words: system of law, sphere of physical culture and sport, branch of law, legal relations.

Вступ. Динамічний розвиток суспільних відносин, а також ускладнення механізмів їх правового регулювання привів до численних наукових дискусій із приводу системи та структури права. Ідеться, насамперед, про питання щодо виокремлення нових галузей права. Серед них – медичне, аграрне, будівельне, інвестиційне, спортивне тощо [5; 8; 10]. Зазначена ситуація є зрозумілою, адже згадана динаміка ускладнення суспільних відносин перебуває в причинно-наслідковому зв'язку з тими чи іншими внутрішніми й зовнішніми чинниками розвитку суспільства.

Дослідження окремих аспектів системи права стосуються численні праці як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Варто відзначити особливе місце робіт С. С. Алексєєва [2], Є. П. Євграфової [5], О. В. Петришина [15], Н. М. Оніщенко [16] та ін. Водночас, незважаючи на досить значну кількість наукових праць, проблема виокремлення галузей права час від часу з новою силою повертає до себе увагу й ставить перед юридичною наукою нові завдання та виклики.

Мета дослідження – з'ясувати необхідність, обґрунтованість і доцільність виокремлення галузі спортивного права.

Методи дослідження. У проведеному дослідженні застосовано такі методи: *аналіз літературних джерел* із метою визначення стану досліджуваного питання, сформування уявлення про основи побудови загальної теорії процесу формування галузі спортивного права; *метод історизму* як відбиття різновиду природного експерименту в розвитку систем, що самоорганізуються задля аналізу процесів, що протікають, і на його основі визначення закономірностей, що дає змогу забезпечити можливість спостереження особливостей протікання цих процесів.

Результати дослідження. Необхідність регулювання правових відносин у сфері фізичної культури та спорту, безсумнівно, охоплює норми різних галузей права (цивільне, трудове, господарське, адміністративне й т. ін.), що має своїм наслідком низку суперечностей у такому регулюванні та суттєво ускладнює його ефективність. Тому наукова позиція щодо необхідності виокремлення галузі спортивного права України й наукові розробки щодо обґрунтування його предмету та методу правового регулювання є зрозумілими.

Система права являє собою складний, багаторівневий, об'єднаний закономірними ієрархічними взаємозв'язками організм, центральний елемент якого незмінно становить комплекс сталих, непорушних фундаментальних (первинних, профільюючих, основних) галузей права. Традиційно такими теорія юридичної науки визнає конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне право, що формує непорушне ядро правової системи [9; 14; 15]. Водночас у процесі свого розвитку на базі фундаментальних галузей виокремились окремі структурні підрозділи, які трансформувались у вторинні (похідні) галузі права (трудове, земельне, сімейне, фінансове) [2].

Ще в радянській юридичній думці утвердилося розуміння фундаментальних (первинних, профілюючих, основних) галузей права, відповідно до яких вони охоплюють такі види суспільних відносин, котрі за своїм глибинним економічним, соціально-політичним змістом потребують якісно своєрідного, основоположного за специфікою правового регулювання й тому визначають основні, типові особливості юридичного інструментарію [2; 4; 6].

Також уже як традиційне утвердилося теоретичне положення, відповідно до якого галузі права як елементи системи права розрізняються за предметом правового регулювання, який значною мірою зумовлює їхні особливості [9; 14; 15]. Водночас зазначений вище критерій, хоча й головний, проте не є достатнім та однозначним для безумовного виокреслення галузей права. Це пов'язано, передусім, із різноманітністю й багаторівневістю суспільних відносин. А застосування виключно предмету правового регулювання як критерію виокремлення галузей права, як обґрунтовано доводить С. С. Алексєєв, призводить до виділення ще й певних сфер, широких зон правового регулювання (промислове право, право сільськогосподарського виробництва тощо), які, здавалося б, також повинні в такому випадку розглядатися як галузі права [2].

Саме тому в процесі розвитку системного підходу в праві теорія юридичної науки прийшла до необхідності застосування додаткових критеріїв у виокремленні дійсно особливих й індивідуалізованих правових масивів, які мають усі необхідні якості самостійних елементів системи права – галузей права. Як відомо, такими додатковими критеріями стали метод правового регулювання суспільних відносин, принципи та функції. Наведені критерії в комплексі формують і вирізняють із-поміж інших механізм і режим правового регулювання галузі права.

Як справедливо зазначає Л. П. Ануфрієва, категорія системи права належить до загальних абстрактних правових явищ, які після категорії «сутність права» є найбільш широкими за обсягом і глибокими за змістом [3]. У зв'язку з цим неможливо дати об'єктивну оцінку необхідності виділення відразу всієї низки ряду галузей права. Кожна з них потребує окремого ґрунтовного вивчення та індивідуального підходу.

Повертаючись до питання про виокремлення галузі спортивного права України, варто зазначити, що, як відомо, система права має об'єктивний характер і відображає рівень розвитку суспільних відносин, на відміну від системи законодавства, яка залежить від суб'єктивного чинника – діяльності законодавця. Загальновизнаною є й доктринальна теза, відповідно до якої система права не збігається із системою законодавства, оскільки остання є значно ширшою [15] і її внутрішня організація не збігається й не повинна збігатися зі структурою права. Ідеться про те, що тій чи іншій галузі права не повинна в обов'язковому порядку відповідати галузь законодавства з аналогічною назвою, оскільки вони формуються за різними підставами та на їх розвиток діють різні чинники. Так, якщо галузь права становлять однорідні суспільні відносини, для врегулювання яких застосовується один метод правового регулювання, то для галузі законодавства це не обов'язково. Предмет галузі законодавства – це різнорідні суспільні відносини, об'єднані тим чи іншим спільним аспектом правової дійсності, навколо якого задля якісного врегулювання об'єднуються норми у сферах державного управління, народного господарства, господарської діяльності й т. ін. Саме тому галузями законодавства застосовуються декілька методів правового регулювання, один із яких є головним.

У контексті нашого дослідження доречно також звернути увагу на теоретичну конструкцію, запропоновану свого часу С. Алексєєвим, який у своїх публікаціях, починаючи з 1975 р., неодноразово обґрунтовував концепцію про поділ галузей права на традиційні й комплексні (вторинні) [7]. Так, справді, у праці «Структура радянського права» С. С. Алексєєв зазначає, що варто розглядати такі різновиди галузей права, як основні та комплексні [2]. Разом із тим автор пояснює: «комплексні галузі наділені лише частиною ознак й особливостей галузі права та являють собою своєрідне «нашарування» на поверхні правової системи. Якщо бути абсолютно чітким у термінології, то досліджувані правові утворення варто було б назвати «напівгалузі», проте їх вторинний, похідний характер, видається, можна відобразити й у слові «комплексний», яке в поєднанні з поняттям «галузь» указує на особливості цих утворень як таких компонентів радянської правової системи, котрі виражають одну з граней певної сфери правового регулювання».

У своїй фундаментальній науковій праці «Загальна теорія права» вже в 1981 р. С. С. Алексєєв зауважив, що «комплексні утворення, які з'являються в результаті міжгалузевої кодифікації, формуються саме на галузевому рівні; вони вводять, хоча й спеціальний, проте все ж особливий юридичний режим регулювання та немає ніякого докору в тому, щоб іменувати такі утворення галузями з обов'язковим додаванням слова «комплексні» [2]. Отже, аналізуючи позицію автора із зазначеної

проблематики, що в разі застосування терміна «комплексна галузь» ідеться не про галузь права, а про галузь законодавства. Більше того, пояснюючи свою думку, автор підкреслює, що «в ролі комплексних варто розглядати лише такі утворення правових норм, які реально об'єктивувались у правовій системі і які, не порушуючи основної структури права, існують у вигляді вторинних правових утворень».

Отже, повертаючись до можливості розуміння спортивного права як комплексної галузі права, уявляється доцільним розуміти її як особливе об'єднання норм, котрі становлять вторинне комплексне утворення, оскільки не формують за своїм глибинним економічним, соціально-політичним змістом якісно своєрідного, основоположного за специфікою правового регулювання й, отже, не наділені основними, типовими особливостями юридичного інструментарію.

Разом із тим роль вторинних комплексних утворень у системі права є важливою, оскільки дає змогу окреслити певний аспект суспільних відносин, а застосування правової категорії «галузь права» задля позначення таких утворень є виключно наслідком складності та багатоаспектності юридичної термінології, застосування якої досить часто здійснюється без ґрунтовного аналізу напрацювань теорії правової науки.

У контексті нашого дослідження обґрунтованою й слушною вбачаємо думку Д. М. Азмі. Автор вважає, що постійне виокремлення окремих галузей права та, завдяки цьому, збільшення їх кількості в цілому не сприймається позитивно. Проте треба визнати, що цей процес зумовлений змінами в сприйнятті правової дійсності, менталітеті, світогляді, а не безумовними підставами виокремлення тієї чи іншої галузі права [1].

У наш час соціально-політичні й економічні зміни у всіх сферах діяльності, які відбулись у світі з початку 90-х років ХХ ст., особливо загострили проблему правової природи форм керування фізичною культурою й спортом. Спроби її розв'язання, що робляться, переважно мають приватний характер, що укладається в дослідженнях окремих питань. Це неодмінно призводить до необхідності розгляду загальних закономірностей формування правової поведінки у структурі винятково складних суспільних взаємозумовлених відносин, що складаються в колективній взаємодії й відповідному суспільно-соціальному устрої держави [13].

Це пояснюється тим, що різноманітні потреби громадян, котрі становлять суспільство, за здатністю кожного з них у задоволенні цих потреб обмежені. Тому що кожний сам для себе є недостатнім, що приводить до виникнення необхідності у взаємодії з багатьма. Така взаємодія породжує неминучість виникнення держави. Суть цього полягає в залученні інших до задоволення різних потреб кожного. Необхідність кожного багато в чому приведуть до взаємообумовлених спільних відносин, закріплених установленними правовими формами поведінки [12].

В устояній системі відносин можна говорити про статистичну середню величину всього різноманіття потреб і їх задоволення. Усю сукупність потреб у їх задоволеності можна представити у вигляді ранжируваного ряду значимості й міри впорядкованості в їхній взаємозумовленості.

Усталена система відносин, що склалися, зберігається в їх репродукуванні як певна культура, що включає досягнення людства у виробничих, соціальних й інтелектуальних відносинах. У структурі загальної культури фізична культура, а в ній і спорт як її компонент належать до факторів задоволення потреб у них у цілісній системі розвитку суспільства, включаючи всю складність диференціації праці для її організації й керування.

Професійний спорт як галузь трудової діяльності в конкретному суспільстві підкоряється його правовим основам. Професійний спорт, ставши видом споживчої діяльності, нічим не відрізняється за своєю природою затребуваності і її організації від будь-якої іншої професійної діяльності. У цьому випадку суть природи полягає в тому, що працівник пристосовується до діяльності, а не діяльність до працівника. І той, хто більш схильний до відповідного виду спортивної професійної діяльності, переходить у ранг професійного спорту, займаючи відповідний рівень у його ієрархії. У цьому випадку заняття спортом є не розвагою для свого задоволення, а предметом задоволення відповідних потреб, зокрема розваги глядачів.

Динаміка розважального попиту і його структура повністю залежить від спрямованості інтересів глядача, що й визначає попит на розвиток відповідного виду професійного спорту.

Щодо цього глядач виступає основним чинником економічного забезпечення професійного спорту як такого, що задовольняє їхні інтереси. Зміна привабливості розваги будь-яким видом професійного спорту визначає коефіцієнт його конкурентоспроможності.

Загалом глядач обирає вид розваги й виступає в ролі «споживача». Різні види розваг, у структуру яких входить і професійний спорт, є «задовольнювачем», що приводить до гострої конкурентної

боротьби за глядача, яка відбувається як між різними професійними видами спорту, так і в кожному з клубів між його командами, а в цілому – усього професійного спорту проти інших видів розважального бізнесу. Уся складність цих відносин представляє систему «споживач–задовольнювач», дія якої описується моделлю «Вольтерра–Лотка», що вимагає ретельного дослідження всього різноманіття різновидів цих відносин [5].

Потреби громадян, котрі становлять суспільство, різноманітні. Можливості кожного окремого виду розваги обмежені. Виникає необхідність взаємозумовленого узгодження між спільником і помічниками, що породжує поділ праці працівників, котрі провадять продукт розваги винятково з погляду інтересів споживачів. Це вказує на те, що професійний спорт не представляє у своїй організації будь-яких особливостей у побудові його правової основи.

Регулювання поведінки в структурі загальних соціальних відносин, що склалися, у державному устрої громадян визначаються правами, у яких спортивне право формується як фрагмент цивільного, трудового, адміністративного, кримінального, карного й інших видів прав, а так само їхніх галузей.

Сучасний етап розвитку цієї галузі розважального бізнесу привів до нагромадження досить великого обсягу специфічних особливостей побудови відносин у фізичній культурі й спорті, які вимагають свого правового дозволу, що й визначає необхідність формування галузі спортивного права.

Усе різноманіття форм відносин у структурі конкурентної боротьби, що виникає в професійному спорті, котрий увійшов у галузь розважального бізнесу, фактично породжується дихотомічною формою побудови імперативів, що трапляються. У ранжируваній уяві їхніх інтересів за чинністю протистояння, тривалістю протікання й територіальною розміщеністю в упорядкованому розподілі у відповідних шкалах ознакових семантичних просторів можна спостерігати особливості виникаючих форм зумовлених взаємин [11].

На кожній ділянці такого типу шкал, що відображають розподіл форм зумовлених відносин, спостерігаємо свої особливості побудови їх правового регулювання, заснованого на частковому співвідношенні дихотомічних суперечностей конфронтуючих імперативів, які виражаються відповідними суверенами. Природно, що всі ці особливості вказують на необхідність появи галузі спортивного права, що формується, і розробки відповідних методів досліджень.

Дискусія. Розвинена правова система – складний багаторівневий механізм, елементи якого об'єднані між собою як жорсткими статичними, так і гнучкими динамічними зв'язками. Разом із тим ми поділяємо думку Д. М. Азмі [1] та Є. Євграфова [5], що якою б розгалуженою така система не була, у ній незмінно стійким, стабільним і непорушним має залишатися ядро – система права, яка є об'єктивно існуючою й постійно ускладнюється. У випадку зі спортивним правом доцільно говорити про об'єктивне існування галузі законодавства та розв'язувати проблеми правового регулювання суспільних відносин у сфері фізичного виховання й спорту крізь призму саме структури законодавства [13]. Наукова ж дискусія з досліджуваної проблематики – свідчення того, що система права є складним явищем правової дійсності та потребує подальшого поглибленого вивчення.

У сучасній юридичній літературі висловлюються не просто різні думки щодо елементів системи права, а й навіть полярні: від виокремлення так званих комплексних галузей права до повного заперечення існування його внутрішньої структури. Так, Ц. Ямпольська [18] вважає, що «галузь права не може вважатись внутрішнім підрозділом правової матерії, таким підрозділом, основним елементом якого є норма права, що діє, регулює, живе в правовідносинах. Правова матерія є цілісною, єдиною, а її підрозділом виступає не галузь, а саме норма права». І така позиція отримала підтримку в публікаціях деяких авторів [6; 17].

Як справедливо зазначив свого часу С. С. Алексєєв, сутність проблеми полягає в тому, що в літературі одним терміном «галузь права» позначаються два зовні схожі, проте різні за своїм змістом явища. В одних випадках, пояснює автор, ідеться про сферу правового регулювання – будь-яку сукупність правових норм, яка виділяється за предметом регулювання; в інших – реальний, об'єктивно зумовлений та наявний елемент цілісної системи – права як єдиного структурного утворення [2]. Наведена теза є надзвичайно влучною в контексті розгляду питання про виокремлення, зокрема, галузі спортивного права України.

Дані нашого дослідження доповнюють результати наукового пошуку, представлені в працях О. В. Петришина [15], Н. М. Оніщенко [16] щодо загальної теорії держави й права.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виявлено, що організаційно-правові проблеми керування фізичною культурою й спортом і правова природа форм керування загалом у своїй основі залишаються недостатньо вивченими. Це ставить завдання послідовного впорядкованого розгляду

сутності правового регулювання, природи права й законодавства, сутності влади та суверена, що персоніфікує їх. Усі ці поняття пов'язані із взаємозумовленістю відносин серед людей і виражаються в структурі їхніх потреб у взаємних послугах та обміні ними.

З'ясовано, що в контексті виникнення й формування галузі спортивного права сама сутність спорту розглядається як складний компонент фізичної культури, його функції й значимість, як суспільно-соціальне явище в структурі конкретної держави. Установлено, що повного уявлення цього явища і його фундаментального обґрунтування можна досягнути лише з опозиції сучасної теорії систем.

Джерела та література

1. Азми Д. М. Значение отраслевого деления права. Критерии выделения и иерархия отраслей права. *Государство и право*. 2011. № 2. С. 86–90.
2. Алексеев С. С. Общая теория права: курс в 2-х т. Москва: Юрид. лит., 1981. Т. I. 360 с.
3. Ануфриева Л. П. Соотношение международного публичного и международного частного права: правовые категории: монография. Москва: Спарк, 2002. 618 с.
4. Барабашев Г. В., Кутафин О. Е. Основы знаний о советском государстве и праве: учеб. пособие. Москва, 1977. 167 с.
5. Євграфова, Є. Інший погляд на дослідження структури і системи права. *Вісник Академії правових наук України*: зб. наук. праць Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2012. № 4 (71). С. 52–64.
6. Иоффе О. С., Шаргородский М. Д. Вопросы теории права. Москва: Юрид. лит., 1961. 382 с.
7. Корнієнко Г. Аграрне право у системі права України. *Підприємництво, господарництво і право*: наук.-практ. госп.-прав. журн. 2013. № 9. С. 62–64.
8. Лялюк О. Ю. Муніципальне право України як галузь права. *Проблеми законності*: акад. зб. наук. праць/відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. академія України, 2010. Вип. 110. С. 37–46.
9. Олійник А. Ю., Гусарев С. Д., Слюсаренко О. Л. Теорія держави і права України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 176 с.
10. Панкратова М. Е., Рашева Н. Ю., Ивашко Г. В. Право как динамическая структура: теоретическое осмысление системы права. *Современное право*: науч.-практ. журн. 2013. № 7. С. 4–8.
11. Самсонкин В. Н., Друзь В. А., Федорович Е. С. Моделирование у самоорганизующихся системах. Донецк, 2010. 104 с.
12. Саннікова М. В. Нормативно-правове регулювання сфери фізичного виховання та спорту: до постановки проблеми. *Проблеми та перспективи конституційного розвитку в Україні: історія і сучасність*: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 22 черв. 2016 р.) Харків: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2016. С. 150–153.
13. Саннікова М. В. Спортивне право: до постановки питання. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*: зб. наук. праць/Нац. академія правових наук України, Наук.-дослід. ін-т держ. будівництва та місцевого самоврядування. Харків: Право, 2016. Вип. 32. С. 139–147.
14. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
15. Теорія держави і права: підручник/за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.
16. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник/за ред. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. 2-ге вид. перобл. та доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
17. Шаганенко В. П. Сутнісні характеристики системи права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 69–72.
18. Ямпольская Ц. А. О системе советского права. *Советское государство и право: материалы круглого стола журнала*. Москва, 1982. № 6. С. 94.

References

1. Azmi, D. M. (2011). Znachenie otraslevogo deleniya prava. Kriterii vyideleniya i ierarhiya otrasley prava [The importance of branch law division. Selection criteria and hierarchy of branches of law]. *Ghosudarstvo i parvo*, no. 2, 86–90.
2. Alekseev, S. S. (1981). Obshchaja teoryja prava [General theory of law]: kurs v 2-kh t. Moskva Yuridicheskaya litiratura. T. I. 360.
3. Anufrieva, L. P. (2002). Sootnoshenie mezhdunarodnogo publichnogo i mezhdunarodnogo chastnogo prava: pravovyye kategorii [Correlation of international public and private international law: legal categories]: monografiya. Moskva: Spark, 618.
4. Barabashev. G. V., Kutafin O. E. (1977). Osnovy znaniy o sovetskom gosudarstve i prave [Basic knowledge of the Soviet state and law]: ucheb. posobie. Moskva, 167.
5. Jevghrafova, Ye. (2012). Inshyj poghljad na doslidzhennja struktury i systemy prava [Another view on the study of the structure and the legal system]. *Visnyk Akademiji pravovykh nauk Ukrajinu*: zb. nauk. pr. Nac. akad. prav. nauk Ukrajinu. Kharkiv: Pravo, 2012. no. 4 (71), 52–64.
6. Ioffe O. S., Shargorodskiy M. D. (1961). Voprosy teorii prava [Questions of the theory of law]. Moskva: Yuridicheskaya litiratura, 382.

7. Kornijenko Gh. (2013). Agrarne pravo u systemi prava Ukrajiny [Agrarian law in the system of law of Ukraine]. *Pidpryjemnyctvo, ghospodarnyctvo i pravo: nauk.-prakt. ghosp.-prav. Zhurn*, no 9, 62–64.
8. Ljaljuk, O. Ju. (2010). Muncypalne pravo Ukrajiny jak ghaluzj prava [Municipal law of Ukraine as a branch of law]. *Problemy zakonnosti: akad. zb. nauk. pr. vidp. red. V. Ja. Tacij*. Kharkiv: Nacionaljna jurydychna akadmiya Ukrajiny, no. 110, 37–46.
9. Olijnyk A. Ju., Ghusariiev S. D., Sliusarenko O. L. (2001). *Teorija derzhavy i prava Ukrajiny [Theory of State and Law of Ukraine]: navchalnyj posibnyk*. Kyjiv: Jurinkom Inter, 176.
10. Pankratova M. E., Rasheva N. Yu., Ivashko G. V. (2013). Pravo kak dinamicheskaya struktura: teoreticheskoe osmyslenie sistemyi prava [Law as a dynamic structure: theoretical understanding of the system of law]. *Sovremennoe pravo: nauchno-prakticheskiy zhurnal*, no 7, 4–8.
11. Samsonkin, V. N., Druz V. A., Fedorovich E. S. (2010). Modelirovanie u samoorganizuyuschihya sistemah [Modeling in Self-Organizing Systems]. Donetsk, 104.
12. Sannikova, M. V. (2016). Normatyvno-pravove rehuljuvannja sfery fizychnogho vykhovannja ta sportu: do postanovky problemy [Regulatory and legal regulation of the field of physical education and sport: to the problem]. *Materialy nauk.-prakt. konf. «Problemy ta perspektyvy konstytucijnogho rozvytku v Ukraini: istorija i suchasnistj»*. Kharkiv, NDI derzh. bud-va ta misc. samovrjaduvannja, 150–153.
13. Sannikova M. V. (2016). Sportyvne pravo: do postanovky pytannja [Sports law: to raise questions]. *Derzhavne budivnyctvo ta misceve samovrjaduvannja: zb. naukovykh pracj. Nacionaljna akademija pravovykh nauk Ukrajiny, Naukovo-doslidnyj instytut derzhavnogho budivnyctva ta miscevogho samovrjaduvannja. – Kh.: Pravo*, no. 32. 139–147.
14. Skakun O. F. (2001) *Teorija derzhavy i prava [Theory of state and law]: pidruchnyk*. Kharkiv: Konsum, 656.
15. *Teorija derzhavy i prava (2014). [Theory of state and law]: pidruchnyk / za red. O. V. Petryshyna*. Kharkiv: Pravo, 368.
16. *Teorija derzhavy i prava (2006). Akademichnyj kurs [The theory of state and law. Academic course]: pidruchnyk / za red. Zajchuk O. V., Onishhenko N. M.. 2-e vyd. perob.ta dop. Kyjiv: Jurinkom Inter, 688.*
17. Shaghanenko, V. P. (2012). Sutnisni kharakterystyky systemy prava [Essential characteristics of the system of law]. *Chasopys Kyjivskogho universytetu prava*, no. 2, 69–72.
18. Yampolskaya Ts. A. (1982). O sisteme sovetskogo prava [About the system of Soviet law]. *Materialyi kruglogo stola zhurnal «Sovetskoe gosudarstvo i pravo»*. Moskva, no. 6, 94.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2018 р.